

MAARJAMAA

Vello Salo Ringkiri

Nr. 6 (77)

XX aastakäik

Jaanipäev 2006

LÜKE üks

Eesti keeles napib teavet maailma suurima kiriku kohta, kuhu kuulub iga kuues inimene. Olgugi et meie 'arvutiajastul' on täielik info kirikute kohta kõigile kättesaadav, ei jõua see pahatihti ajakirjanduses ilmuvassegi. Juhin siin tähelepanu eesti leksikograafia 'suursaavutusele' – sõnale **patukustutus**, mille *ÕSS 1999* annab **indulgentsi** vasteks. *Indulgents* on puhtkatooliklik mõiste, ent sõna *patukustutus* on katoliku kirikus tundmatu. Sisuliselt on siin tegemist katoliku kiriku laimamisega (vt. *Katoliku usu katekismus*, 1931, küsimus 389). Teine 'hea' näide on *ex opere operato*, mis tähendab katoliiklasele, et sakramendiarmu jagab ainuüksi Jumal (mitte sakramenti jagav inimene), ent meie 'teatmeteostele' hoopis seda, et katoliikluses ei ole *oluline osalejapoolne suhtumine* (vt *ENE 1995*, art. *sakrament*, vrd. *Võõrsõnade leksikon 2006*, art. *opus operatum*).

Ka äsjailmund *Väike entsüklopeedia* on sel alal küündimatu ja tuletas mulle meelde ammust *EKE* kava (vt *Mm 31*). Kuna lähiajal ei julge oodata täielikumat eestikeelset teatmeteost, üritan järgnevas parandada-täiendada hädavajalikumat, kasutades põhiliselt *VE* artiklite vormi. Annan oma üritusele nimeks *Lühike katoliiklik entsüklopeedia*, (lühendiks *LÜKE üks*, sest loodan ettevõtmist jätkata). Märk # viitab *Maarjamaas* ilmunud täiendavale infole. Selguse mõttes: järgnevad kirjed käivad ainuüksi katoliku kiriku kohta.

katoliku kirik, roomak. k., vanim ja suurim (u 1 mrd usklikku) ristiusu kirik. Õpetus rajaneb Piiblit ja sellega lahutamatu seotud Pühal pärimusel (*apostellik suksessioon), mille hoidmine ja tõlgendamine on k.k-u pädevuses. K.k-u pea on paavst, kes juhib k.k-t koos *piiskoppidest koosneva *Kirikukogu e. kontsiiliga. *Kardinalide eesistumisel tegutseb k.k-u keskvalitsus e *kuuria. Jaguneb *territoriaalselt* piiskopkondadeks (2006: 2770), *kirikliku korralduse* põhjal 21 *riituseks e osakirikuks; suurim on *ladina* riitus (2006: 94 % piiskoppidest).

abielu, sakrament, milles mees ja naine töötavad teineteist armastada ja austada kuni surmani. Abielu ei ole lahutatav.

apokrüüfid, apokriiva, e-keelsetes piibliväljaannetes ja mujal a-eks nimetatud tekstede peab katoliku kirik Piibli *kaanonisse kuuluvaiks.

apostellik administraator, paavsti poolt nimetatud ja otseselt Pühale Toolile alluv kirikuelu korraldaja. Eesti on olnud al. 1924 a. *administratuur*, mis on sageli *piiskopkonna moodustamise eelaste.

apostellik suksessioon, a. järjepidevus, apostliameti katkematu edasiandmine nende ametijärglastele (*piiskoppidele) pühitsussakramendi kaudu, tänu millele jätkab Kirik oma apostolaaditööd – Jumalariigi levitamist kogu maailmas – usu- ja eluosaduses oma algusajaga. Vrd *püha pärimus.

Armulaud, sakrament, milles ristitud osalevad Kristuse ristiohvris.

benediktlasted, 6. saj. Nursia Benedictuse as. kloostriordu liikmed (2006: 8000 venda, 17000 õde). Eestis on tegutsenud sama reeglit järgivad *tsisterstlased.

birgitiinid, 14. saj. Rootsis Birgitta Birgersdotteri as. nais- ja meesharuga kloostriordu liikmed (2006: ~1000). Eestis 1400-1575 ja al. 1994. #31.37.39.51

Bütsantsi riitus, Konstantinoopolist pärinevate *riituste koondnimetus.

Ema Teresa õed, vt Halastuse Misjonäride Ordu.

dominiiklased, jutlustajavennad, 13. sajandil Hispaanias Domingo Guzmani as. *kerjasmunkade ordu liikmed (2006: üle 6000). Eestis 1219-1560 Tallinna, Tartu, Rakvere ja Narva kloostrid, 1799-1860 ja al. 1996 Tallinnas.

eesmärk pühitseb abinõu, alusetult jesuiitidele omistatud õpetus.

ekskommunikatsioon, sakramendiosadusest (erandiks meelega paranduse skr) väljaarvamine, raskeim kiriklik karistus süüteo eest, mida süüdlane keeldub kahetsemast (e. pole ei *kirikust väljaheitmine* ega *kirikuvanne).

evangeeliumi nõuanded, (ld *oboedientia, castitas, paupertas*), kuulekus, karskus, vaesus (meil rahvalikult 'mungatõotused').

ex opere operato (ld 'tehtud teost'), tähendab sisuliselt, et sakramendis jagab armu Kristus ise, mitte sakramenti jagav inimene.

felitsiaanid, 1857 Varssavis as. *Püha Cantalice Felixi Õdede* kongregatsioon. (2006: 2800). Eestis al. 1995.

frantsisklased, 13. saj. Assisi Franciskuse as. *kerjasmunkade ordu liikmed (2006: 32500 venda). Eestis 1466-1560 (Viljandi, Rakvere), 1931-77 ja al 1993.

Fulco, ~1165 eestlaste piiskopiks pühitsetud *benediktlane. Fulco Eestis viibimise kohta puuduvad teated. #31

haigete salvimine, sakrament, mis ühendab haige Kristuse kannatustega.

Halastuse Misjonäride Ordu, 1950 Kalkuttas Ema Teresa as. vaeseid abistav naisordu (2006: 4900 õde). Eestis al. 1992.

indulgents, ajaliku patukaristuse amnestia Kiriku poolt seatud tingimustel.

inkviitsioon, *ajal.*, **1.** uurimismenetlus õigeusklikkuse tuvastamiseks; **2.** õ-st uuriv Kirikuamet 1542-1908 (praeguse *kuuria õpetusameti eelkäija).

jesuiidid, 1540 Hispaanias Iñigo de Loyola as. misjoniordu liikmed (2006: 19000). Eestis 1583-1625 (rootslaste poolt pagendatud) ja 1921-1970. #20,23

Johannes Esto Ühing, katoliiklik kirjastus Tartus, as. 1994.

kaanon (kr 'mõõt, kord, reegel'), **1.** Piibli raamatute loend; **2.** (Lad.) Armulaua-teenistuse keskosa; (Bütsantsi) 9- või 8-osaline palvelaul; **3.** kirikuõiguse säte.

kaputsiinid, *frantsisklaste ordu haru (2006: 11000). Eestis 1931-1977.

kardinal, paavsti poolt ametissenimetatud järgmise paavsti valija.

kerjusemungad, *ajal.* almustest elatuvate vennaskondade nimetus 13. sajandil.

kinnitamine, sakrament, mis annab ristitule jõudu oma usku tunnistada. Ladina k. on selle skr-i nimi küll *confirmatio*, kuid Eesti katoliiklased ei tarvita mõisteid *konfirmatsioon* ja *leer*. Bütsantsi riituses on selle skr-i nimeks **salvimine**.

kirikukogu, kantsiil, piiskoppide ametlik nõupidamine, *piirkondlik* või *oikumeeniline* e üldine (kogu Kirikut hõlmav). 21. e *Vatikani II k.* oli 1962-65. #41

kirikuvanne, *ekskommunikatsiooni rahvalik nimetus. Katoliku kirikus k-t pole.

koadjutor, abipiiskop (kellele võidakse anda õigus pärida ametikoht).

kongregatsioon, **1.** üks vaimuliku vennas- või õeskonna liik; **2.** *kuuria amet või osakond; **3.** teatud orduusse kuuluvate kloostrite liit.

kuuria, Rooma k., (kat.) Kiriku keskvalitsus (rahvasuus „Vatikan“), koosneb Riigisekretariaadist ja **9 ametist** või ministeeriumist (õpetus-, idakirikute, kultuse ja sakramendi-, kanonisatsiooni-, piiskoppide-, evangelisatsiooni- [misjoni-], vaimulike-, ordude-, haridus-), **11 nõukogust** (ilmikute-, kristlaste ühtsuse, perekonna-, õigluse ja rahu edendamise, uskkondadega suhtlemise, karitatiivse tegevuse, migratsiooni-, tervishoiutöötajate, seadustekstide tõlgendamise, kultuuriküsimuste, massimeedia-) ja **3 kohtust**.

Kärkna, *Valkena. ● **lefebvreased**, *skisma, #41. ● **Lihula klooster** *tsistertsilased.

Maarjamaa, **1.** 13. saj. Riias missioneeritava alale antud nimi; **2.** katoliiklik kirjastus, as. 1962 Saksamaal. # 1.29

mariaanid, 1673 Poolas as. klerikaalkongregatsioon (2006: 500 liiget). Eestis 1993-99.

meeleparandus (meil rahvalikult *piht*), sakrament, milles ristitud võivad pärast ristimist tehtud patud andeks saada.

metropoliit, kirikuprovintsi esipiiskop.

neokatehhumenaat, 1962 Madridis tekkinud liikumine, mis seab osavõtjaile (2006: üle 200000) sihiks 15 a pikkuse vaimuliku koolituse. Eestis al 1994.

nuntsius, paavsti diplomaatlik esindaja, suursaadik. Võib samas täita ka ajutise *ap. administraatori kohustusi (nt Eestis 1992-2005).

Opus Dei ('Jumala Töö'), 1928 Hispaanias Josemaría de Balagueri as. vaim. vennas- ja õeskont, al 1982 *personaalprelatuur (2006: üle 87000 liikme). Eestis al 1996.

ordu, teatud liiki vaimulike vennas- ja õeskontade nimetus (Eestis nende kõikide rahvalik üldnimetus).

Padise klooster, vt tsistertsilased.

patukustutus, katoliku kirikus tundmatu, kuid Eestis temale omistatud mõiste. (Pattu võib andeks anda, seda kustutada on võimatu.) Vrd * indulgents.

personaalprelatuur, eristaatusega piiskopkonnasarnane, kuid mitteterritoriaalne kiriklik organisatsioon, mis allub *piiskoppideametile. Esimene personaalprelatuur (*Opus Dei) loodi 1982 ning on praeguseni ainus.

piiskop, apostlite ametijärglane; **p-pideamet**, üks *kuuria ametkondi.

piiskopkond, diötees, Kiriku põhijaotus, *piiskopile alluv osakirik.

Pirita klooster (vt birgitiinid), al 2001; külalistemaja ja konverentsikeskus.

priimas, riigi territooriumiga samastuva kirikuprovintsi *metropoliit.

püha pärimus, kogu apostlite õpetuse edasiandmine, vrd *ap. suksessioon.

Pühima Neitsi Maarja Pärispatuta Saamise Õdede Kongregatsioon, vt *tšehhi õed.

pühitsemine, sakrament, mis teeb apostlite meelevalla osaliseks (Kiriku teenimise otstarbel). Sellel sakamendil on kolm astet: *diakon*, *preester* ja *piiskop*.

riitus, **1.** kiriku poolt kinnitatud liturgiline talitus; **2.** kat. kiriku osakirik (albaania, armeenia, bulgaaria, etioopia, italo-albaania, kaldea, kopti, kreeka, ladina, malabari, malankari, maroniidi, melkiidi, rumeenia, ruteeni, slovakkia, süüria, ukraina, ungari, valgevene, vene, kokku 21).

ristimine, sakrament, mis teeb inimesest Jumala lapse ja Kiriku liikme.

sakramendid, Kristuse seatud 7 talitust, mis vahendavad Jumala armu: ristimine, kinnitamine, armulaud, meelearandus, haigete salvimine, pühitsemine ja abielu.

skisma, paavstile allumisest (või alluvatega läbikäimisest) keeldumine. #41

Tartu Katoliku Kool, as. 1993, ainuke katoliku kool Eestis.

tsistertsilased, 1098 Prantsusmaal kolme *benediktlaste as. kloostriordu liikmed (2006: 2900). Eestis 1228-1560 Valkena (Kärkna) ja Padise mees-, Tallinna, Tartu ja Lihula naiskloostrid.

tsölibaat, Jumalariigi täielikuks teenimiseks töötatud eluaegne vallalisus; on piiskopiks (ja võib olla ka preestriks või diakoniks) pühitsemise eeltingimus.

tšehhi õed (*Pühima Neitsi ...), 1859 Olomoucis as. *frantsisklased (2006: 37 õde). Eestis 1936-87, uuesti al. 1997.

Valkena klooster, 1228-1560 praeguse Kärkna lähedal asunud *tsistertslaste klooster. Hävis Vene-Liivi sõjas.

Vatikani II kirikukogu, 21. Oikumeeniline kontsiil, 1962-65. #5.10.11

Täienduseks: T. Kulmar, *Üldine usundilugu: religiooniteaduse põhimõisteid* (2005).